

Чернігівщина *incognita*

Чернігів

Забутими стежками

МЕЗИН: ВІДЛУННЯ ТИСЯЧОЛІТЬ

Осторонь залізниць та автомобільних магістралей, серед глибоких байраків, що збігають до красуні Десни, загубилося село Мезин, де плин часу немов би зупинився. Між тим, на початку ХХ ст. Мезин цілком несподівано набув справді світової слави завдяки відкриттю на його околиці стоянки первісної людини. Михайло Грушевський, до речі, вважав, що це "наш український скарб, не менш важний, а може навіть важніший, ніж, скажем, Ольбія". Ось так!

А починалось усе доволі банально. Козак Сисой Кошель наприкінці ХІХ ст. заходився споруджувати нову хату і під час земляних робіт знайшов значну кількість кісток викопних тварин. Згодом, 1906 р. злива розмила поблизу лівий схил яру, оголивши великі кістки мамонта. Лише у 1907 р., коли під час спорудження льоху з північного боку хати знову були знайдені великі кістки, місцевий священник відправив їх до Чернігова. На знахідки звернув увагу правитель справ Чернігівської губернської вченої архівної комісії, відомий краснавець Петро Добровольський. За його ініціативою у жовтні того ж таки року на місці знахідки було проведено невеличкі розкопки, які дозволили отримати унікальні артефакти для традиційної виставки старожитностей, що відбулася у серпні 1908 р. з нагоди проведення в Чернігові ХІV Всеросійського Археологічного з'їзду.

Виставлена посеред зали купа кісток мамонта привернула увагу науковців. Так, учасник з'їзду, фахівець у галузі палеоліту, натоді приват-доцент Санкт-Петербурзького університету Федір Вовк помітив у ґрунті, що залишився на кістках, дрібні кремінці з ознаками штучного розщеп-

лення. Відтак, вже наприкінці літа 1908 р. він відвідав Мезин і виявив тут "настоящую палеолитическую стоянку на берегах Десны". Ці археологічні дослідження і поклали початок розкопкам, що проводились у 1909, 1912 - 1914, 1916, 1930, 1932 і, нарешті, у 1954 - 1961 рр. До вивчення мезинських старожитностей згодом долучились відомі науковці Л. Чикаленко, М. Рудинський, П. Єфименко, В. Резниченко, І. Підоплічко, І. Шовкопляс.

Мезинська стоянка

За археологічною періодизацією Мезинське поселення відносилось до першої половини мадленської доби й існувало близько 20 тис. років тому. Стоянка площею 1200 м² була розташована на троху витягнутій площадці лівого берега байраку, неподалік від виходу в долину Десни. Тут було розкопано залишки п'яти жител,

споруджених із кісток мамонта. Поряд були виявлені надвірні вогнища, виробничі ділянки, ями-сховища. Вивчаючи археологічні старожитності Мезина, фахівці виокремили п'ять господарсько-побутових комплексів.

Одному з дослідників стоянки І.Шовкоплясу мезинські житла нагадали конусовидні чуми північних народів, іншому - І.Підоплічку - яранги. На сьогодні ще відсутній термін для позначення цього будівельного феномену людини пізньопалеолітичної доби, але реконструйовані пам'ятки вражають своєю досконалістю та простотою.

Будинки споруджувались з дерева, кісток та шкір тварин. Їх основу-каркас складали дерев'яні жердини, вкопані з нахилом у землю по краю підлоги та скріплені між собою. Дерев'яний каркас зовні накривався шкірами тварин. Для укріплення та утеплення житла його стіни і покрівля у три яруси обкладались кістками тварин. Цокольна викладка з черепів мамонта була присипана землею. Другий ярус складався переважно з лопаток мамонта. Увінчували й прикрашали будівлю роги північного оленя та бивні мамонта. На стрісі розміщувався череп вовка - тотем жителів Мезинської стоянки.

Науковцям вдалося підрахувати, що на будівництво тільки одного

із мезинських будинків було використано 300 кісток тварин, серед яких понад 270 кісток мамонта. Загальна вага будівельних конструкцій досягла 2,5 - 3 т, площа становила 20 м². На підлозі найбільшого з будинків виявлено сліди 3 вогнищ. Вхід розташовувався з південно-східної сторони споруди. З північно-східного боку житла знаходився "заслін" від вітру, що складався з 7 черепів мамонта. Неподалік розміщувались надвірні вогнища, виробничі ділянки та ями-льохи. Навколо будинку археологи зафіксували близько 8 тис. фрагментів кременю, а загальна кількість кремінних виробів, знайдених на стоянці, сягає 113 тис.!

Вважається, що це був найбільший за площею господарсько-побутовий комплекс Мезинської стоянки. Усі інші споруди мезинського поселення помітно поступались йому за своїми розмірами. Спочатку будинок являв собою звичайну житлову споруду, якою взимку користувались, скоріше за все, три родини. Мешканці виробляли знаряддя праці, готували їжу, зігрівалися біля вогнища. Але з часом будинок став непридатним для проживання. Важка конструкція стін та склепіння погрожувала обвалом, і за цих обставин житло було залишено.

Проте потреби мешканців стоянки, чисельність яких поступово зростала, у громадській будівлі спонукали їх до повторного використання залишеної споруди. Після проведення "поточного ремонту" мезинці облаштували у цьому приміщенні своєрідну ритуальну залу. До такої думки вчені дійшли на підставі вивчення кісток мамонта - двох нижніх щелеп, лопатки, стегнової та тазової кісток, уламка лобової частини черепа, які були розписані червоною вохрою, а також колотушки з бивня мамонта. Основними елементами розпису були хвиляста лінія, зигзаг, кут,

паралельні прямі та похилі лінії. На підставі висновків трасологічної та судово-медичної експертизи археолог С. Бібіков з'ясував, що розписані кістки призначалися для відтворення ударно-шумових або ритмічних звуків. Ударним музичним інструментом можна вважати і молоток з рога північного оленя.

Крім того, у скупченні кісток трапився "шумкий" набірний браслет, що складався з п'яти ізольованих пластин, вирізаних із бивня - своєрідний музичний інструмент типу кастаньєт. Кожна пластина орнамен-

*Браслет із бивня
мамонта*

тована ялинковим візерунком, ромбічною фігурою. Цей витвір пізньопалеолітичного мистецтва дивує досконалістю виконання, з якою майстер-різьбяр зміг за допомогою примітивних кремінних різців та свердел відділити від бивня пластини шириною 12 мм, товщиною 2 мм та зробити отвори діаметром 1,5 мм для сполучної нитки!

Комплекс ударних музичних інструментів

На долівці поряд з музичними інструментами були виявлені голка та вісім проколок, якими користувалися мезинські артисти, коли змінювали одяг під час магічного дійства. Тут же дослідникам трапились фрагменти прикрас - підвісок з морських молюсків та кісток. Поблизу знаходились залишки червоної та жовтої вохри (по 2 - 3 кг), що слугувала для гримування і фарбування тіла.

Кількість учасників музичного "ансамблю" становила не менше 6 - 7 осіб. Розмістившись біля будинку, колектив виконавців "грав" перед усіма мешканцями стоянки. Після виконання "музичні

кістки" повертались на своє місце і складались "гіркою". Там і застав їх обвал даху багато тисяч років тому.

Крім того, археологи виявили в Мезині унікальні мистецькі вироби, зокрема широкий браслет, вирізаний з мамонтового бивня, прикрашений мандровим орнаментом, нанесеним кремінним різцем, але в сучасній техніці виконання гравірування за допомогою штихеля. У такій же техніці виконано геометричний орнамент на 20 скульптурних мініатюрах - фалічних фігурках та стилізованих безликих жіночих статуетках, яких науковці поетично охрестили пташками-жінками. Мініатюрні (5 - 10 см заввишки) статуетки виготовлені з бивня мамонта. Їхні розміри, на думку науковців, відображають віковий склад жіночої громади - дівчат, жінок, літніх

Стилізовані жіночі статуетки

господиць та берегині дому. Об'ємні стилізовані орнаментовані скульптурки мають двомірну композицію, що відображає торс та гіпертрофовані форми тазу. На поверхні статуєток орнаментальні композиції складаються з кутів, зигзагів, ромбів, меандрів і прямих ліній.

Загалом, подібний орнамент притаманний не лише мезинським старожитностям, а й іншим палеолітичним пам'яткам Центральної Європи, проте саме мезинський комплекс мистецьких творів первісної людини - кроманьйонця повсюдно визнано хрестоматійним.

На місці стоянки, у старому житловому будинку знаходиться Мезинський археологічний музей, заснований у 1965 р. Приміщення вже давно потребує ремонту, у ньому прохолодно і вогко. Працює музей лише завдяки ентузіазму його фундатора та директора Василя Куриленка, який продовжує досліджувати околиці Мезина, поповнювати експозицію музею, в якій крім кісток мамонта, кремінних знарядь праці й муляжів всесвітньо відомих знахідок представлені старожитності різних епох. Прикро, але останнім часом музей кілька разів відвідали грабіжники. Може статися, що через кілька років подорожній не зможе не тільки оглянути експозицію музею, а й знайти на карті цей населений пункт, що на очах занепадає. Молодь виїжджає, старі помирають, та й пам'ять про далеке минуле, здається, ледь жевріє...

Людмила Яснівська

ВІКІНГИ В ШЕСТОВИЦІ

Кораблі вікінгів у походи

Доба становлення Давньоруської держави співпала в часі із завершенням формування етнополітичного обличчя Європи. І лише Північ континенту все ще продовжувала вирувати й залишалася нестабільною - войовничі дружини неса-